

ՀԻՆ ԹՈՒՂԹԵՐ

ԲԱԳՐԱՏ ՎԱՐԴ. ԹԱԽԱՔԱԼԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

«Վէժ»-ի 1936 թ. յունւ. - փետր. եւ մարտ - ապրիլ թիւերուն մէջ լոյս տեսաւ իմ յօդածը Բագրատ Վարդապետ Թաւաֆալեանի մասին: Ատկէ ետքը ես ձեռք բերի հինգ կտոր փաստաթուղթեր, որոնք կը շօշափեն Թաւաքալեանի գործունէութեան այն շրջանը, երբ նա ստանձնած էր Ատրպատականի Սալմաստ գաւառի Դերիկի Ս. Աստուածածին վանքի վանահայրութեան պաշտօնը: Ստորեւ կուտամ այդ փաստաթուղթերը՝ դասաւորւած թւականներու կարգով:

Ինչպէս յայտնի է, Թաւաքալեան անհուն ցանկութիւն ունէր Դերիկի վանահայրն ըլլալու: Հարկաւ անոր նպատակը չէր հասարակ վանահօր պաշտօն կատարել, այլ պարսկա - տաճկական սահմանագլուխի վրա դնւած այդ մենաստանը դարձնել հայ յեղափոխութեան գլխաւոր մէկ կայանը, ուր պիտի նստէր ինքը՝ ստանձնելու համար ազատագրական շարժման հետ կապ ունեցող այն բոլոր աշխատանքները, որոնք պիտի յանձնարարէին իրեն ժամանակի յեղափոխական կազմակերպութիւնները եւ, գլխաւորապէս, Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը:

Թաւաքալեանը իր յեղափոխական գործունէութեան ծրագիրը կը պարզէ, կը հասկացնէ Ատրպատականի ժամանակեայ Առաջնորդ Ստեփաննոս Եպ. Շիրակացիին, Արարօ մականւանեալ, որ խիստ, յանդուգն եւ աշխատող անձնաւորութիւն մ'ընէր: Ստեփաննոս Եպ. -ը իշխողի եւ բռնակալի հակումներ ունենալով հանդերձ, ընդառաջ կերթար յեղափոխական ձեռնարկներուն եւ լայն աջակցութիւն ցոյց կուտար անոնց: Ան գլխում կընէ էջմիածնի Սինողին, որ ընդունել տայ Թաւաքալեանի Դերիկի վանահայրութեան պաշտօնը, որ թէեւ ինքը յանձնած էր Թաւաքալեանին, բայց կուղէր, որ Սինողն ալ հաստատէր, որպէսզի ինքը ապագային պատասխանատուութեան չենթարկէր: Առաջնորդը արդէն իսկ պաշտօնապէս գրած էր Թաւաքալեանին՝ Դերիկի վանահայր նշանակելու մասին 1896 թ. յուլիս

16-ին, իսկ օր մը առաջ, յուլիս 15-ին, գրած էր Սինոդին, որպէսզի սա պաշտօնապէս գրէր Թաւրիղի ոռոսաց հիւպատոսին, որ ի պահանջել հարկին պաշտպանութիւն ցոյց տար Թաւաքալեանին, իրրեւ ոռոսահպատակի:

Ահա այս հարցերուն կը պատկանին այս հինգ կտոր փաստաթուղթերը, որոնց արտագրութիւնը կատարւած է նոյնութեամբ, կէտ առ կէտ:

Թաւրիղ

ՀԱՅԿ ԱՃԷՄԵԱՆ

I

Ի Լուսաւորչական Հայոց
Սինդն Սուրբ Էջմիածնի

Յայտարարութիւն

Բազարատ բարեշնորհ վարդապետն Թաւաքալեանց Բագեցի, երբեմն ուսուցիչ ոռոսական լեզւի ի ծխական դպրոցի Իգորիու, ապա զնացեալ ի հռչակաւոր Վանս Սրբոյն Յովհաննու Բագրեւանդայ ընկալեալ է զկարգ կռուակրօն քահանայութեան ի գերապատիւ վանահօրէ այնր վանից ի Տէր Յովհաննէս Սրգն Եպսէ:

Յանցելում ամի յանձնարարական դրութեամբ նոյն արհոյն գալով ի Սր Էջմիածին յաւուր հանդիսի սրբալոյս միւռոնօրհնութեան եւ ներկայացեալ ի Տէր հանգուցեալ Վեհափառ Հայրապետի ընկալեալ է ղթոյլութիւն ի պատճառս անձնական տկարութեան զնալ ի Բագու առ ընտանիս իւր եւ բժշկիլ ի վերահաս տկարութենէն:

Թէեւ փոքր ինչ թեթեւացեալ ի ցաւոց՝ յօժարալիոյթ մտադրութեամբ ուղեւորեալ է ի վանս ի միաբանակցութիւն, սակայն ի պատճառս կարի յոյժ չիոթութեան եւ խռովութեան երկրին Բագրեւանդայ, յանհարինս է լեալ նմա իրրեւ ոռոսահպատակ հոգեւորականի անցանել ի սահմանս Օսմանեան իշխանութեան: Ուստի դիմեալ է ի Դաւրէժ քաղաք խնդրել ղիմս պաշտպանութիւն ժամանակաւորապէս ի վանօրայս վիճակին, մինչեւ դոցէ ղրարեղէպ միջոցն զնալ ի Բագրեւանդ:

Որովհետեւ ի վիճակիս գոյ զգալի կարօտութիւն կռուակրօն վանական հոգեւորականաց, նամանաւանդ ի գաւառին Սալմաստի, ուր ի դարաւոր ժամանակաց հետէ ամայացեալ վանս Սուրբ Աստածածնի

Զարեանդայ (Դերիկ կոչեալ) օժանդակութեամբ բարեպաշտ հայազնէից արդէն վերածելով ի բարեշուք վիճակ՝ հարկ է անշուշտ կարգել ի նմին զոմն վանահայր ի պահպանութիւն բարեգործութեան վանացն, ի հոգեւոր մխիթարութիւն կրօնասէր ուխտազնաց ազգայնոցս: Ուստի ըստ ամենայնի բարւոք վարկայ կարգել այժմէն իսկ զբարեշնորհ Բաղարատ վարդապետն Թաւաքալեանց վանահայր այնր վանուց եւ միանգամայն բարեկարգիչ եկեղեցեաց եւ դպրոցաց Հայոց Սարմատ դաւառի, որոյ պաշտօնավարութիւնն կարէ այնուհետեւ օգտակար լինել զործոց վիճակիս:

Վասն որոյ խնդրեմ ի Սբ. Ատենէ Սինոդիդ նախ՝ զվանս Դերիկի Սբ. Աստածածնի այսուհետեւ համարել ի շարս չէն վանօրէից Հայոց ընդ անընդմիջական տեսչութեամբ առաջնորդութեան վիճակին Ատրպատականի: Երկրորդ՝ ճանաչել զբարեշնորհ Բաղարատ վարդապետն Թաւաքալեանց իբրեւ նախկին հիմնադիր վանահայր այնմիկ վանուց յերկրորդ վերաշինութենէ ի դարաւոր ժամանակաց ցաւալի ամայութենէն: Երրորդ՝ զկարգմանէ Բաղարատ վարդապետի ի պաշտօն վանահայրութեան ի վանս Սուրբ Աստածածնի Դերիկի՝ պաշտօնական գրութեամբ Սինոդիդ ծանուցանել Նորին Գերազանցութեան Ռուսական Հիւպատոսի Ատրպատականի ի տեղեկութիւն, զի ի կարեւոր դէպս ցուցանել նմա իբրեւ ռուսահպատակի զիւրն պաշտպանութիւն: Եւ չորրորդ՝ զայսմ ներկայ տնօրէնութենէ յայտնել ի տեղեկութիւն նաեւ Գերապատիւ Վանահօր վանուց Սրբոյն Յովհաննու Բաղբեանդայ:

Առաջնորդ Թեմին Հայոց Ատրպատականի
ՍՍԵՓԱՆՆՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ ՇԻՐԱԿԱՅԻ

№ 248

Ի 15 Յուլիսի 1891

Դավրէժ

II

№ 253

Ի 16 Յուլիսի 1891

Դավրէժ

Բարձր Արժանապատիւ
ԲԱԳԱՐԱՏԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԹԱԽԱՔԱԼԵԱՆՑ

Յանձն լինի Զերում Արժանապատուութեան պաշտօն վանահայրութեան Սուրբ Աստածածնի վանուց Զարեանդայ «Դերիկ» կոչեցե-

յոյ, որ ի Սալմաստ, ուր ի ժամանէն Ձեր՝ օգնականութեամբ ժրաջան հաւատարիմ վաղեմի պաշտօնէի այնր վանուց Մովսիսի հոգ կալէիք ի բարեկարգել վանս եւ զնորին տնտեսական վիճակ կամաւոր նւիրանօք եւ օժանդակութեամբ բարեպաշտօն հայաղնէիցս, որք յօժարակամ են հանապաղ լցուցանել զանհրաժեշտ պէտս վանուց:

Նմանապէս կաղմել զնախահաշիւ զկարեւորաց վանուց, զոր եւ առաջի առնել մեզ զի ըստ այնմ տնօրինել զարժանն:

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՄԵԻԹԱՐԵԱՆ ՇԻՐԱԿԱՑԻ
Առաջնորդ Թեմի Հայոց Ատրպատականի

III

Ի 22 Օգոստ. 1891 ամի ստացի

Լուսաւորչական Հայոց
Սինօդ Սրբոյն Էջմիածնի
ըստ կառավարչական մասին
№ 3078

յՏ Օգոստոսի 1891 ամի
ի Ս. Էջմիածին.

Առաջնորդի Վիճակին Հայոց Ատրպատականի
ԳԵՐԱՊԱՏԻՒ ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Առ յայտարարութիւն ի 15 այսր ամսոյ Թ. 248 Սինօդս ծանուցանէ՝ թէ կարգումն վանահարց ի վանօրայս վիճակիդ է դործ Ձերդ Գերապատութեան, եւ եթէ պաշտպանութեան կարօտ իցէ Բաղարատ վարդապետն Թաւաքեալեանց՝ կարէք զիմել ուղղակի առ ով անկ է:

Անդամ Սինօդի ՍՈՒՔԻԱՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
Ի տեղի Ատեմապարի Գ. ՍՄԲԱՏԵԱՆ

IV

Նարին Ամեմապատիւ Սրբագնութեան Տեսուն Տեղակալին.
Ի կառավարչէ վիճակիս Հայոց Ատրպատականի

Յայտարարութիւն

Վանքն Սրբոյ Աստուածածնի Դերեկայ՝ որ ի Սալմաստ (Ջարե-
լանդ) զաւառի վիճակիս Ատրպատականի գտանի, ի վաղուց թող-

եալ էր յաւեր եւ յանխնամ վիճակի յառաթուր ասպատակութեան քրդաց եւ ալլոց՝ որք ընդ միշտ անցուղարձ դործէին (եւ դործեն դեռ) ի վերա սահմանական ճանապարհին ձորոյն «Դիւշմանայ» : Անցեալ ամէն՝ որպէս յայտարարեալ է մանրասլառութեամբ հանդուցեալ առաջնորդն վիճակիս Սո. Եպ. Մխիթարեանն ըստ ժամանակին կարգեալ է վանայր զբարեշնորհ Տէր Բագրատ վարդապետն Գէորգ — Թաւաքալեան՝ գիտութեամբ Հոգեւոր Բարձրագոյն Իշխանութեան :

Եւ այսպէս նոր կարգեալ վանահայրն բաղմաշան վաստակօք ի միջոցի միոյ ամաց զնելով զգրաւեալ ի զանազան անձանց կալածս վանիցն եւ նորոգութիւնս դործելով պատրաստեալ է զկարեւոր յարկս ի բնակութիւն եւ դոմ վասն անասնելիւնաց. եւ հուսկ ուրեմն ձեռնարկեալ է շրջապատել որմով՝ հասարակ քար եւ կաւեայ : Որպիսին եւ առաւել եւս հաստահիմն ունին ամենայն վանորայք մեր եւ Եկեղեցիք եւ հասարակ տունք անգամ :

Շինութիւն սլարսպիս այսօրիկ յաչս անբարեհաճ դրացի պետութեան ըստ ցուցման ջերմեռանդ դործակալաց, մանաւանդ ընկերակցաց աւարառւացն կարի յոյժ վտանգաւոր եւ միջազային քաղաքականութեամբ ընդդէմ է երեւեալ եւ արձանագրեալ մինչեւ անգամ ի Բելգիացի մանապարհորդէ նկարագրեալ իրեւ ամբողջ :

Եւ ի յայս ամենայն մեծաւ եռանդեամբք դործեալ են ԿԱԹՈՒԼԻԿ ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆՔ, մանաւանդ ազգակիցք մեր վարդապետք Վեմետկոյ, որ ըստ ամենայնի եւ ամենայն միջոցօք ջանան վասն խոստ եղծանելոյ զնշանս եւ զհետոս Լուսաւորչական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ եւ յիշատակարանաց Ազգիս մերում...

Ըստ եղբակացութեան միջազգային յարաբերութեանց, Բարձրագոյն Դուռն Կոստանդնուպոլսոյ դործեալ է ցայն վայր մինչ զի բարեխնամ եւ ներողամիտ կառավարութիւն Պարսից ի վերջին աւուրս հրամայեալ է ի Թեհրանէ կործանել զպարիսպն այն՝ այսինքն զթերաշէն որմն շրջապատի վանաց Ս. Աստուածածնայ Դերիկայ :

Որպիսի կարգադրութիւն ընդ հուսկ ստանալ եւ ի կատար ածել ունիցի կառավարութիւն Ատրպատականի :

Ես ի կողմանէ Առաջնորդարանիս եւ ժողովրդեան Ատրպատականի Հայոց միջնորդական հեռագրաւ կամիմ աղերս արկանել առ Սաղբաղամն՝ իմին Սուլթան, խնայել ի սրբութիւն, ի վաղեմի կարգս եւ ի հաւատարմութիւն մերն — Իսկ առ Ամենապատուութիւնդ դիմելով համառօտակի յայտարարութեամբ՝ խնդրեմ զօժանդակութիւն եւ կարեւորն անօրէնութիւն : Եւ եթէ կարեւոր դատեսցի ի Ձէնջ դի-

մել առ Նախարարն Արտաքին Գործոց Ռուսաց՝ վասն միջնորդութեան առ այս :

Ուղարկեցաւ ի Սուրբ Էջմիածին
Նոյ. 3-ին 1892 թ. Դավրէժ .

V

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Տէր Խաչատուր Ծայրագոյն
Վարդապետ, Առաջնորդական Տեղապահ Թեմին
Հայոց Ատրպատականի . —

Հարազատ եւ սիրելի զաւակաց Առաքելական Սուրբ եւ ուղղափառ Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց , որք ի Սալմաստ , Խոյ , Որմի , Մարաղա , Սուլուշ — Բուլաղ , Միանդուր , Սուլբուլ , Մակու , Կոտոր եւ Արդաբիլ , ողջոյն Հայրական եւ օրհնութիւն Քրիստոսաւանդ :

Ըստ բարեհաճ կարգադրութեան Կաթողիկոսական Ամենապատիւ Սրբազան Տեղապահի Սրբոյ Էջմիածնի , Ժամանելով նոր պաշտօնատեղիս՝ Ատրպատականի Առաջնորդական Թափուր Թեմը , ձեռնամուխ եղանք տեղեկութիւններ ժողովել սոյն Թեմի Սուրբ Լուսաւորչի ի Քրիստոս հաւատացեալ որդւոց վիճակի մասին : Եւ մեր պաշտօնապէս ժողոված եւ ազգային գործերի բարեկաւութեանը նախանձախնդիր բարեմիտ մասնաւոր անձանց հաղորդած տեղեկութիւններէց երեւաց , որ դուք , սիրելի զաւակունք , յոյժ անմխիթար վիճակի մէջ էք . չարախնդաց կեղծ բարեկամներով չըջապատուած , ճշմարտութիւնը հալածական , քսութիւնն ու զրպարտութիւնը տիրապետած , մատնութիւնն ու դաւաճանութիւնը յաղթանակող , գիշեր եւ ցերեկ հարստահարութիւնների եւ աւարտութիւնների ենթակայ , զուրկ սեփական աշխատանքի դատն քրտինքի արդիւնքից եւ որ զըլխաւորն է այս չարաբաստիկ հանդամանքների մէջ , անգլուխ ու անպաշտպան արդար դատի առաջ : Միով բանիւ , խօսելով ըստ մեծի սաղմոսերգուն — « Բազում եղեն նեղիչք հարազատ հաւատացելոցդ եւ բազումք յարեան ի վերա հնազանդ հպատակացդ » :

Միւս կողմից էլ անհոգութեան մատնած դպրոցական յառաջդիմութեան ցանկալի գործը , բարձի թողի արած հայ մանուկների տենչալի կըթութիւնն ու դաստիարակութիւնը , սուրբ տաճարները քմահաճութեանց առարկայ , քահանաները անփոյթ , գործակալները անձեռնհաս , ուսումնարանները՝ սակաւ բացառութեամբ՝ ապաստանարան ըստ իրենց , ժողովրդեան արդար պահանջները ճնշած , բողոքները մնացած « ձայն բարբառոյ յանապատի » :

Արդ, խորին դառնութեամբ ի նկատի առնելով սոյն աննպաստ հանգամանքները եւ լայնատարած Ատրպատականում ցրած սիրելի որդեկացս բիւրաւոր ցաւերին անձամբ անձին դարման դնելու անձեռնհաս լինելով՝ մեր հեռաւորութեան պատճառով, — բարեռք դատեցինք Զարեանդայ Սուրբ Աստածածնայ մենաստանի վանահայր Արժանապատիւ Տէր Բագարատ Վարդապետ Գէորգ — Թաւափախնի կարգել ի պաշտօն առաջնորդական լիազօր փոխանորդի, որ միանգամայն թեմական տեսուչ, ընդհանուր գործակալ, այցելու հովիւ եւ ներակ է վիճակիս, եւ որին առանձին հրամանաւ պատւիրեցինք հայրական սիրալիր գութ եւ գորովով խնամել բաղմակաբոս հայ ժողովուրդը, ի դարձ հրաւիրել մոլորեալներին, ամենայն աշաւրջութեամբ հետամուտ լինել ստորադրեալ քահանաների վարք ու բարքին, յանդիմանել եւ յուղղութիւն գոչել նոցա ծուլութիւնն ու անկարգապահութիւնը, ըմբոստութիւնն ու անհնազանդութիւնը, դայթակղեցուցիչ արբեցութիւնն ու «բթիկ» կոչւած գրբացութիւնը, իսկ մոլութեան մէջ յամառեալներին խստիւ պատժել՝ ի խրատ եւ ի զգուշութիւն այլոց :

Քննել եւ զննել եկեղեցական հաշիւները, հասու լինել եկեղեցապատկան դրամների շահեցողութեանը արժանահաւատ անձանց մօտ. անհաւատարիմ եկեղեցականներին փոխելու առաջարկութիւն անել ուր հարկն է եւ վստահելի նորընտիրներին առաջարկել ի հաստատութիւն մեր. որտեղ կարիք եւ հնարաւորութիւն կայ՝ դպրոց բանալ եւ արգիւնքների մշտական ու հաստատուն աղբիւրներով ապահովել նրա գոյութիւնը. բարեխիղճ ուսուցիչներ վարձել, իսկ անուղղելի վատընթացներին արձակել իրենց պաշտօններից. անկարգ եւ անփոյթ գործակալների փոխարէն՝ նշանակել իրանց վսեմ կոչմանը արժանի եւ անձնէր հողեւորականներ, որի մասին յայտնել մեզ ի գիտութիւն. եւ, վերջապէս, ամենայն ջանք եւ ճիգ գործ դնել ի շէնութիւն եւ ի պայծառութիւն եկեղեցեաց ու ուսումնարանաց եւ ի բարօրութիւն բաղմաշարչար ժողովրդեան, միաժամանակ վարելով եւ ժողովրդի վերաբերեալ դատաստանական ամենատեսակ գործերը մեր հրահանգի եւ կառավարութեան տւած արտօնութեան համաձայն :

Ժողովել առաջնորդապատկան բոլոր հասոյթները եւ քահանաների ու հասարակութեան ներկայացուցիչների ստորագրութեամբ, նախապէս ներմուծելով իրենց յանձնւած ժապաւինեալ եւ վաւերացրած մատենի մէջ՝ հասցնել ըստ պատկանելոյն : Իսկ ձեզ, սիրելի որդիք, յորդորում եմ հաշտ եւ խաղաղ ապրել, ցոյց տալ իրար փոխադարձ օգնութիւն, հեռու մնալ ատելութիւնից եւ չար նախանձից,

դառնալ դէպի մեր սուրբ նախահարց բարեպաշտութիւնը, աջակցել եւ նպաստել Արժանապատիւ Փոխանորդ Տէր Բագարատ Վարդապետի, որպէս բոլոր օգտաւէտ գործառնութեանցը, նոյնպէս եւ իր խնամքին յանձնաժամ Սուրբ Աստուածածնայ դարեւոր մենաստանի վերաշինութեանը :

Մենք բարեմաղթում ենք առ Աստուած, որպէսզի իւր ամենակարող զօրութեամբը պարգեւէ Ձեր Հոգւոյն Սրբոյ զօրավիգն շնորհը, որ սնուցանէ ձեր մէջ ընդարոյն բարի սերմերը ու մարդկային բնաւորութեան առաքելն յատկութիւնները : Դուք էլ ապաւինեցէ՛ք Ձեր ոյժերին եւ յուսացէ՛ք առ Աստուած, յայնժամ « Տէր հովւեացէ՛ զՁեզ եւ Ձեզ ինչ ոչ պակասեսցի » : Ամէն :

Վասն Ձեր եւ Ազգիս Հայոց աղօթարար
Առաջնորդական տեղապահ
Թեմին Հայոց Ատրպատականի
ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԾԱՅՐԱԳՈՅՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Ի 14 Դեկտեմբերի 1892 թվի
Դավրէժ

